

TÜRK CİLT SANATINDA

“ÇEHARKÜŞE CİLTLERİN” İNCELENMESİ

Ebru ALPARSLAN¹

ÖZ

Bu çalışma, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Manisa Yazma Eser Kütüphanesinde (Akhisar Zeynelzade Koleksiyonu) ve Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesinde yürütülmüştür. Çalışma kapsamında, bahsi geçen kütüphanelerde bulunan ve yüzyıllar öncesine uzanan köklü geçmişi ile Türk cilt sanatı bakımından milli miras niteliği taşıyan “Çeharküşe kağıt ciltler” üzerinde çalışılmıştır. Araştırma sürecinde yapılan incelemelerde tespit edilen ve yazma eserleri kaplayan “Çeharküşe kağıt cilt” örnekleri; ciltlerin yapımında ve süslenmesinde kullanılan materyal ve “çeharküşe kağıt cilt” üzerinde görülen motif ve kompozisyon özellikleri gibi niteliksel özellikleri bakımından incelenmiş ve toplam 10 adet yazma eser cildi fotoğrafları ile belgelenerek tanıtılmaya çalışılmıştır. Ayrıca yazma eserlerin; kapsam, ait oldukları dönemler ve eser isimleri gibi niteliksel özelliklerine ilişkin bilgiler, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Türkiye Yazma Eserler Kurumu arşiv envanterlerinde bulunan veriler doğrultusunda açıklanmıştır. Çalışma sürecinde incelenen “çeharküşe kağıt ciltlerin”; asırlar öncesine uzanan geçmişi ile Türk cilt sanatının kıymetli örneklerini temsil ettikleri saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: “Çeharküşe”, “Çeharküşe kağıt cilt”, Manisa Yazma Eser Kütüphanesi, Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi, Yazma Eser.

¹ Doç. Dr., Erciyes Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, ebrualparslan06(at)gmail.com

EXAMINATION OF “ÇEHARKÛŞE BOOKBINDINGS” IN TURKISH BOOKBINDING ART

ABSTRACT

This work was carried out in T.C. The Ministry of Culture and Tourism has been conducted in Manisa Manuscript Work Library (Akhisar Zeynelzade Collection) and Kastamonu Manuscript Work Library. Within the scope of the study, "*Çeharkûşe paper bookbindings*", which is a national heritage in terms of Turkish Bookbinding Art, and long-established history in centuries-old libraries, has been studied. Examples of "*Çeharkûşe paper bookbinding*" which are found in the examinations and covering the manuscript works; the material used in making and decorating the bookbindings, and the motif and composition characteristics on the "*Çeharkûşe paper bookbindings*" were investigated in terms of their qualitative characteristics and a total of 10 manuscript works were documented and documented with photographs of the bookbinding. In addition, manuscript works; information about the qualitative characteristics such as the scope, the periods they belong to and the names of the works, T.C. The Ministry of Culture and Tourism is disclosed in accordance with the data available in Turkey Authoring Manuscript Works Agency archives inventory. "*Çeharkûşe paper bookbinding's*" examined during the study process; It was determined that they represented valuable samples of Turkish bookbinding art with their history dating back centuries.

Keywords: "*Çeharkûşe*", "*Çeharkûşe paper bookbinding*", Manisa Manuscript Work Library, Kastamonu Manuscript Work Library, Manuscript Work.

1.Giriş

“Çeharkûşe cilt”, Türk cilt sanatında kullanılan ifade ile; “kenarları yaklaşık birer santim eninde deri ile çevrilmiş, ortası ebru, kumaş veya kağıt kaplı cilt” şeklinde tanımlanmaktadır (Binark 1975, Özen 1985, Özen 1987). II. Bayezid döneminde ciltlenmiş olan kitapların genellikle “Çeharkûşe” kumaş kaplı olduğu bilinmektedir (Özen 1985: 12). Türk cilt sanatının yüzyıllar öncesine uzanan tarihi gelişimi incelendiğinde, klasik Türk ciltlerinde; ait oldukları dönemlere, uygulama ve süsleme tekniklerine göre üslup farklılıkları olduğu dikkati çekmektedir. Yazma eser ciltleri; yapımında ve süslenmesinde uygulanan teknikler ve kullanılan materyaller gibi niteliksel özellikler bakımından farklılıklar göstermekle birlikte farklı isimlerle anılmaktadır. Bu çalışmaya konu teşkil eden ve yazma eserlerin ciltlenmesinde uygulanan “Çeharkûşe cilt” tekniği 15. yüzyıldan itibaren Türk cilt sanatında uygulanmış olan bir yapım ve süsleme tekniğidir. (Özen 1987: 7).

Bu çalışma, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Manisa Yazma Eser Kütüphanesinde (Akhisar Zeynelzade Koleksiyonu) ve Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesinde yürütülmüştür. Çalışma kapsamında, söz konusu kütüphanelerde bulunan ve yüzyıllar öncesine uzanan tarihsel ve sanatsal geçmişi ile Türk cilt sanatı bakımından milli miras niteliği taşıyan yazma eser ciltleri üzerinde çalışılmıştır. Çalışma kapsamında yapılan incelemelerde tespit edilen ve yazma eserleri kaplayan “Çeharkûşe kağıt cilt” örnekleri; ciltlerin yapımında ve süslenmesinde kullanılan materyal, “Çeharkûşe kağıt cilt” üzerinde görülen motif ve kompozisyon özellikleri gibi niteliksel özellikleri bakımından incelenmiş ve toplam 10 adet yazma eser cildi fotoğrafları ile belgelenerek tanıtılmaya çalışılmıştır. Ayrıca, çalışma kapsamında incelenen yazma eserlerin; kapsam, ait oldukları dönemler ve eser isimleri gibi niteliksel özelliklerine ilişkin bilgiler, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Türkiye Yazma Eserler Kurumu arşiv envanterlerinde bulunan veriler doğrultusunda düzenlenmiş ve açıklanmıştır. “Çeharkûşe” kağıtların ne zaman yapıldığı ve yazma eserlerin ne zaman ciltlendiğine ilişkin kesin bir dönem (tarih) bilgisi mevcut olmamakla birlikte, çalışma kapsamında değinilen tarihlendirme bilgileri sadece yazma eserlerin ait oldukları dönemlere işaret etmektedir.

2. Araştırma Bulguları

2.1. Manisa Yazma Eser Kütüphanesi Hakkında Genel Bilgiler

Manisa Yazma Eser Kütüphanesi, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Konya Bölge Müdürlüğüne bağlı olarak Manisa ilinde hizmet vermektedir. Yüzyıllar öncesine uzanan geçmişi ve sahip olduğu kültürel, tarihsel ve sanatsal değerleri ile Manisa Yazma Eser Kütüphanesinde;

Arapça, Farsça ve Osmanlı Türkçesi ile yazılmış, 8 binden fazla yazma eser ve 9 binden fazla basılı eser bulunmaktadır. Söz konusu yazma eserler, Geleneksel Türk Sanatlarımızdan olan; cilt, ebru, tezhip, hat ve minyatür sanatlarının seçkin ve kıymetli örneklerini içermekte ve temsil etmektedir.

Manisa Yazma Eser Kütüphanesinde bulunan ve korunan yazma eserler, yüzyıllar boyu bazı önemli kütüphanelerin bünyesinde muhafaza edilmiştir. İlk olarak, 1445 yılında II. Murat tarafından sarayın içinde bir kütüphane inşa edilmiş, daha sonra Fatih Sultan Mehmet zamanında saray içinde kurulan bu kütüphaneye "*Fatih Kütüphanesi*" adı verilmiştir (Karagöz, 1974, Güney, 2013 den). II. Bayezid döneminde (1481-1512) sancak beyi Şehzade Şehinşah'ın annesi Hüsnüşah Sultan tarafından Manisa Hatuniye Cami içerisinde bir kütüphane yaptırılmış, bu kütüphanede 401 cilt yazma bulunduğu ve oğlu Şehinşah'ın bu kütüphaneye 140 ciltlik bir koleksiyon hediye edildiği kayıtlara geçmiştir (Parmaksızoğlu, 1959, Güney, 2013 den). Bu kütüphanelerin yanı sıra, 1520-1566 yılları arasında Kanuni Sultan Süleyman'ın annesi Ayşe Hafsa Sultan tarafından Manisa'da iki kütüphane kurulmuştur. Bunlardan ilki "*Sultan Cami*" içindeki kütüphane, ikincisi de aynı zamanda tıp mektebi vasfını taşıyan "*Manisa Darü's-şifâsı*" içinde kurulmuş olan hastane kütüphanesidir (Cunbur, 1968, Güney, 2013 den). Bu kütüphanede 1658 tarihli deftere göre 311 adet kitap bulunmakla beraber, Hafsa Sultan, sözü edilen kuruma; şiir, edebiyat, tarih, tıp alanlarında 952 adet yazma kitap koleksiyonu vakfetmiştir. Manisa'da kurulan bir başka önemli kütüphane, III. Sultan Murat zamanında inşa ettirilen "*Muradiye Cami Kütüphanesi*"dir. Söz konusu kütüphane 1806 yılında Karaosmanoğulları'ndan Hüseyin Ağa tarafından yaptırılmıştır. Muradiye Cami içerisinde bulunan yazmalar ve bazı koleksiyonlar bu kütüphaneye devredilmiş ayrıca vakıf koleksiyonları da "*Muradiye Kütüphanesi*"nde toplanmıştır (Karagöz, 1974, Güney, 2013 den). Bunlara ilaveten, Kara Osmanzade Eyüp Ağa yalnız kendi şahsına ait koleksiyonun bulunduğu bir kütüphane kurmuş ve bu kütüphaneye "*Çeşnigir Kütüphanesi*" adı verilmiştir (Parmaksızoğlu, 1959, Güney, 2013 den). 19. yüzyılda Manisa'da kurulan diğer bir kütüphane, "*Nişancı Paşa Kütüphanesi*"dir. Söz konusu kütüphane 1922'de Yunanlılar tarafından tamamen yıkıldığı için yazma ve baskı tüm eserler zarar görmüştür.

1939 yılında Manisa Valisi Dr. Lütfi Kırdar'ın teşebbüsü ile şehirde bir kütüphane yapılarak toplanan ve tasnif edilebilen yazma ve basma kitaplar 1945 yılında bu yapıya taşınmıştır (Parmaksızoğlu, 1959, Güney, 2013 den). Anafartalar Mahallesi Cumhuriyet Caddesi'nde yer alan kütüphane "*Genel Kitaplık*" adı ile açılmış, daha sonra adı "*Manisa İl Halk Kütüphanesi*" olarak değiştirilmiştir. Bu yapı içerisinde; yukarıda bahsi geçen kütüphanelerden ve yöreden toplanan, aynı zamanda vakıf yolu ile elde edilen el yazma ve basma kitaplar bir araya getirilmiştir. Halk arasında "*Kitapsaray*", olarak bilinen bina, hem okuyucularına hizmet vermiş

hem de yazma eserlerin korunup saklanmasına imkân sağlamıştır (Güney 2013: 3). Yazma eserler 1945 yılından 2012 yılına kadar Manisa İl Halk Kütüphanesindeki depolarda muhafaza edilmiş, ancak kütüphanede yer alan değerli yazma eserlerin korunması için yeni bir binaya gereksinim duyulmuştur. Bu sebeple, Mülkiyeti Manisa Valiliğine ait olan ve 1926 yılında inşa edilen Hıdıroğlu Konağı restore edilmiş, Manisa İl Genel Meclisinin 11.04.2013 tarih ve 88 sayılı kararıyla, 25 yıllığına Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığına tahsis edilmiştir. Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı tarafından bu bina içerisinde; depo alanları, okuyucu salonları, sergi salonu gibi gerekli birimlerin tesisi yapılmış ve Manisa İl Halk Kütüphanesinde yer alan yazma eserler buraya taşınmıştır. Manisa Yazma Eser Kütüphanesi, Haziran 2013 tarihi itibarıyla faaliyet göstermeye ve araştırmacılara hizmet vermeye başlamıştır (Anonim 2018a).

2017 yıl sonu itibarıyla, söz konusu kütüphanede 8 bin 159 yazma eser, 9 bin 171 matbu eser, 1 milyon 560 bin 320 dijital kopya bulunmakla beraber, fiziksel temizlik uygulanan eser sayısı 8 bin 160 adettir. 6093 Sayılı Yasa gereği Bakanlığa bağlı kütüphane ve müzelerden devir yoluyla 49 adet el yazması eser devir alınmış, 1 adet eser ise satın alma yoluyla temin edilmiştir. Ayrıca, 8 bin 50 adet eser sayısallaştırılmıştır (Anonim 2018b).

2. 2. Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi Hakkında Genel Bilgiler

Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Ankara Bölge Müdürlüğüne bağlı olarak Kastamonu ilinde hizmet vermektedir. Yüzyıllar öncesine uzanan geçmişi ve sahip olduğu kültürel, tarihsel ve sanatsal değerleri ile Manisa Yazma Eser Kütüphanesinde; Arapça, Farsça ve Osmanlı Türkçesi dillerinde olmak üzere, 4 binden fazla yazma eser ve 9 binden fazla eski harfli basılı eser bulunmaktadır. Söz konusu yazma eserler, Geleneksel Türk Sanatlarımızdan olan; cilt, ebru, tezhip, hat ve minyatür sanatlarının seçkin ve kıymetli örneklerini içermekte ve temsil etmektedir. 13. yüzyıl sonlarında Anadolu Selçuklu Devletinin parçalanması sonrasında Kastamonu ve çevresinde kurulan “İsfendiyyar Oğulları” ve “Candarogulları” devrinden Osmanlı İmparatorluğu’nun yıkılışına kadar geçen süreçte önemli bir ilim ve sanat merkezi olan Kastamonu ili; sahip olduğu tarihi ve kültürel birikimi ve kütüphane koleksiyonları bakımından ülkemizin önde gelen illerinden birisidir. Eldeki mevcut sicil kayıtlarına göre, R.1310 yılında Kastamonu ilinde 32 adet medrese ve bu medreselere ait çok sayıda kütüphane olduğu kaydedilmektedir. 3 Mart 1924 tarihinde çıkarılan Tevhid-i Tedrisat Kanunu hükümleri doğrultusunda; Abdülbaki, Atabey, Darü’l-kurra, İsmail Bey, Merdiye, Namazgah, Numaniye, Sıdkıye, Yakup Ağa, Yılanlı, Ziyaiye, Halidiye, Mevlevihane, Şaban-ı Veli Kütüphaneleri gibi medrese ve dergah kütüphanelerinde

bulunan kitaplar, bugünkü müze binası bahçesinde var olan, “*Darü’l- Kura*” kütüphanesine toplanmış ve Maarif Vekaletince burası “*Merkez Kütüphanesi*” adıyla hizmete sunulmuştur. “*Merkez Kütüphanesi*” adı ile hizmet veren kütüphane binasının fiziki şartlarının elverişli olmaması gerekçesiyle bu kütüphanede bulunan koleksiyon (2762 adet basma ve 3447 adet yazma eser), 1925 yılında “*Memleket Kütüphanesi*” adıyla inşa edilmiş olan binaya taşınmıştır. Daha sonra tarihi Kastamonu Abdurrahman Paşa Lisesinden gelen ve bağış yoluyla edinilen kitaplarla birlikte Yazma Eser sayısı 4185, eski harfli Basma Eser sayısı ise 9248 olmuştur. 1964 yılında İl Özel İdaresi binasına taşınan kütüphane uzun yıllar burada hizmet ettikten sonra 1995 yılında “*İl Halk Kütüphanesi*” binasına taşınmıştır. Söz konusu kütüphane, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi adıyla, İl Genel Meclisinin 19.11.2011 tarih ve 167 sayılı kararı ile tahsis edilmiş olan tarihi binada hizmet vermektedir (Anonim 2018c). Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi Koleksiyonunda bulunan yazma ve basılı eserler, Şeriye Sicili ve Salnameler, Kastamonu Tarihi, Kastamonu Asarı Kadimesi, Paflagonya, ve Kastamonu Kütüğü gibi eserler, söz konusu kütüphanenin ne denli bir kültür, tarih ve sanat hazinesi niteliğinde olduğunu doğrulamaktadır.

2.3. Manisa Yazma Eser Kütüphanesi ve Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesinde Bulunan “Çeharkûşe Ciltler”

Fotoğraf 1’de, Manisa Yazma Eser Kütüphanesi Akhisar Zeynelzade Koleksiyonunda bulunan, 16. yüzyıla tarihlendirilen ve “*Feyzu’l-Muhbin min Rabbi’l-Alemin*” şeklinde isimlendirilen yazma esere ait “*çeharkûşe kağıt*” kaplı cilt kapağı görülmektedir. Yazma eser, Fars Dili ve Edebiyatı konusunu içermektedir. Yazma eser cildinin yapımında meşin deri kullanılmış, cildin; üst kapak, alt kapak ve miklep kısımları çeharkûşe kağıt ile kaplanmıştır. Çeharkûşe kağıdın ne zaman yapıldığı ve eserin ne zaman kağıt ile çeharkûşe kağıt ile kaplandığı bilinmemektedir. Çeharkûşe kağıt üzerinde; açık mavi ve açık kahve iki renk yollu (çubuklu) motif (sembolik motif) ve bu motif üzerinde sarı renkli nokta motifleri (yardımcı motif) görülmektedir. Yazma eser cildi incelendiğinde, çeharkûşe kağıdın; cildin alt kapak ve üst kapağı üzerine farklı yönlerde yapıştırıldığı dikkati çekmektedir. Yazma Eserler Kurumu arşiv numarası “45 Ak Ze 5707/2” dir.

Fotoğraf 1. “Feyzu'l-Muhbin min Rabbi'l-Alemin” İsimli Yazma Esere Ait Cilt

Fotoğraf 2’de görülen yazma eser, Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesinde bulunmaktadır. “*Hâşiye alâ Şerhi'l-Âdâb*” isimli yazma eser, 18. yüzyıla tarihlendirilmektedir. Mantık konusu kapsayan eserin dili Arapçadır. Yazma eser cildinin yapımında koyu kahve renkli meşin deri kullanılmış, cildin; üst kapak, alt kapak ve miklep kısımları “*çeharkûşe kağıt*” ile kaplanmıştır. Çeharkûşe kağıdın ne zaman yapıldığı ve eserin ciltlenme tarihi bilinmemektedir. Cildin miklep kısmı, içe katlanmış olduğu için fotoğrafta görünmemektedir. Çeharkûşe kağıt üzerinde; krem rengi zemin üzerinde kırmızı ve sarı renkli çiçek motifleri (bitkisel motif) ve bu bezemeleri çevreleyen nokta motifleri (yardımcı motif) görülmektedir. Yazma eser cildi incelendiğinde, çeharkûşe kağıdın; cildin alt kapağı ve üst kapağı üzerine farklı yönlerde yapıştırıldığı, kağıdın eskimeye başladığı ve renklerinin solduğu dikkati çekmektedir. Yazma Eserler Kurumu arşiv numarası “37 Hk 2316” dir.

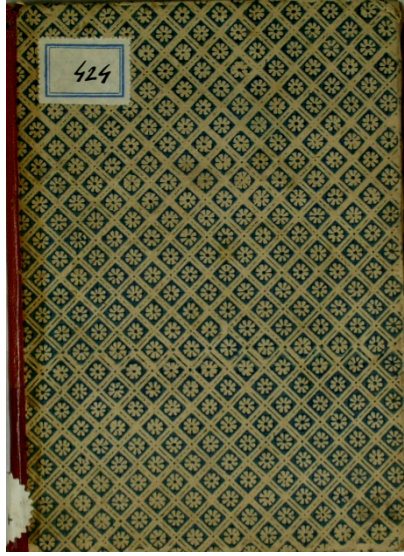
Fotoğraf 2. “Hâşiye alâ Şerhi'l-Âdâb” İsimli Yazma Esere Ait Cilt

Fotoğraf 3’te görülen yazma eser, Manisa Yazma Eser Kütüphanesi Akhisar Zeynelzade Koleksiyonunda bulunmaktadır. Yazma eser, 16. yüzyıla tarihlendirilmekte ve “*el-Mekasıdu't-Tâlibin fî Usûli'd-dîn*” şeklinde isimlendirilmektedir. İslâm Dini-Akaid ve Kelam konularını içeren eserin dili ve Arapçadır. Yazma eser cildinin yapımında açık kahve renkli meşin deri kullanılmış ve cildin; üst kapak, alt kapak ve miklep kısımları “*çeharkûşe kağıt*” ile kaplanmıştır. Çeharkûşe kağıdın ait olduğu dönem (yapılma tarihi) bilinmemektedir. Çeharkûşe kağıt üzerinde; krem rengi zemin üzerinde yaprak motifine benzeyen yeşil renkli motifler (bitkisel motif) ve bu bezemeleri çevreleyen nokta motifleri (yardımcı motif) görülmektedir. Çeharkûşe kağıdın; cildin miklep kısmına ve alt kapak-üst kapak kısmına farklı yönlerde yapıştırıldığı görülmektedir. Yazma Eserler Kurumu arşiv numarası “45 Ak Ze 762” dir.

Fotoğraf 3. “*el-Mekasıdu't-Tâlibin fi Usûli'd-dîn*” İsimli Yazma Esere Ait Cilt

Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesinde bulunan bir başka yazma eser (Fotoğraf 4), “*Şerhü Talîmi'l-Müteallim*” şeklinde isimlendirilmekte ve 17. yüzyıla tarihlendirilmektedir. İslâm Dini konusunu içeren yazma eser, Arapça dilinde yazılmıştır. Cildin yapımında kırmızı renkli meşin deri kullanılmış, cildin üst kapak ve alt kapağı “*çeharkûşe kağıt*” ile kaplanmıştır. Çeharkûşe kağıdın yapılma tarihi ve eserin ciltlenme tarihi bilinmemektedir. Çeharkûşe kağıt lacivert ve krem renkli olup, kağıt üzerinde; kare formlar (geometrik motif) içerisine yerleştirilmiş çiçek motifleri (bitkisel motif) görülmektedir. Yazma Eserler Kurumu arşiv numarası “37 Hk 424” dır.

Fotoğraf 4. “*Şerhü Talimî'l-Müteallim*” İsimli Yazma Esere Ait Cilt

Fotoğraf 5’te görülen yazma eser Manisa Yazma Eser Kütüphanesi Akhisar Zeynelzade Koleksiyonunda bulunmaktadır. Yazma eser, 17. yüzyıla tarihlendirilmekte ve “*Hâşiye alâ Şerhi’r-Risâleti’l-Vaz’îye*” şeklinde isimlendirilmektedir. Edebi Kompozisyon konusunu içeren eserin dili Arapçadır. Cildin yapımında açık kahve renkli meşin deri kullanılmış ve cildin; üst kapak, alt kapak ve miklep kısımları “*çeharkûşe kağıt*” ile kaplanmıştır. Çeharkûşe kağıdın ait olduğu dönem bilinmemektedir. Yazma eser cildinin alt kapağı ve üst kapağı üzerinde bulunan çeharkûşe kağıt ile cildin miklep kısmında bulunan çeharkûşe kağıt birbirinden farklıdır. Çeharkûşe kağıt üzerinde; krem rengi zemin üzerine kırmızı ve yeşil renkli çiçek motifleri (bitkisel motif) ve nokta motif (yardımcı motif) ile oluşturulmuş motif kompozisyonu görülmektedir. Arşiv numarası “*45 Ak Ze 640*” dır.

Fotoğraf 5. “*Hâşiye alâ Şerhi’r-Risâleti’l-Vaz’îye*” İsimli Yazma Esere Ait Cilt

Fotoğraf 6’da görülen yazma eser, Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesinde bulunmaktadır. 16. yüzyıla tarihlendirilen eser, “*Hayâtu’l-Kulûb*” şeklinde isimlendirilmekle beraber eserin dili Arapçadır. Yazma eser cildi incelendiğinde, mukavva ile oluşturulan cildin; üst kapak ve alt kapağı üzerine “*çeharkûşe kağıt*” kaplandığı görülmektedir. Çeharkûşe kağıdın ne zaman yapıldığı ve eserin ne zaman çeharkûşe kağıt ile kaplandığı bilinmemektedir. Çeharkûşe kağıt incelendiğinde; koyu mavi zemin üzerinde kırmızı ve beyaz renkli çiçek motifleri (birkisel motif) ve eşkenar dörtgen motifinin (geometrik motif) bir arada kullanılmasıyla motif kompozisyonu oluşturulduğu görülmektedir. Söz konusu eserin, Yazma Eserler Kurumu arşiv numarası “37 Hk 497” dir.

Fotoğraf 6. "Hayâtü'l-Kulûb" İsimli Yazma Esere Ait Cilt

Fotoğraf 7’de görülen yazma eser, Manisa Yazma Eser Kütüphanesi Akhisar Zeynelzade Koleksiyonunda bulunmaktadır. 15. yüzyıla tarihlendirilen yazma eser, “İfzetü'l-Envâr fî İzaeti Usûli'l-Menâr” şeklinde isimlendirilmektedir. Yazma eser İslam Dini ve Fıkıh konularını içermektedir ve eserin dili Arapçadır. Yazma eseri kaplayan cildin yapımında açık kahve renkli meşin deri kullanılmış ve cildin üst kapak ve alt kapak kısımları “çeharkûşe kağıt” ile kaplanmıştır. Çeharkûşe kağıdın ne zaman yapıldığı ve yazma eserin ne zaman ciltlendiği bilinmemektedir. Çeharkûşe kağıt incelendiğinde; sarı, açık kahve, koyu kahve ve yeşil renkli yollu (çubuklu) motif (sembolik motif) kompozisyonu görülmektedir. Çeharkûşe kağıdın yıpranmış ve renklerinin bozulmuş olduğu dikkati çekmektedir. Yazma Eserler Kurumu arşiv numarası “45 Ak Ze 700” dür.

Fotoğraf 7. “İfzetü'l-Envâr fî İzaeti Usûli'l-Menâr” İsimli Yazma Esere Ait Cilt

Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesinde bulunan bir başka eser Fotoğraf 8’de görülmektedir. “*Delâ’ilu'l-Hayrât ve Şevâriku'l-Envâr*” isimli yazma eser 15. yüzyıla tarihlendirilmektedir. İslâm Dini-Evrad ve Zikir konularını kapsayan eserin dili Arapçadır. Yazma eser cildinin yapımında kızıl kahve renkli meşin deri kullanılmış ve cildin üst kapak, alt kapak ve miklep kısımları “*çeharkûşe kağıt*” ile kaplanmıştır. Çeharkûşe kağıdın ne zaman yapıldığı bilinmemektedir. Çeharkûşe kağıt üzerinde; koyu sarı renk zemin üzerine yeşil renkli hilal motif (sembolik motif) ve nokta motif (yardımcı motif) ile oluşturulmuş bezemeler görülmektedir. Yazma Eserler Kurumu arşiv numarası “37 Hk 1809” dur.

Fotoğraf 8. “*Delâ’ilu’l-Hayrât ve Şevâriku’l-Envâr*” İsimli Yazma Esere Ait Cilt

Fotoğraf 9’da görülen yazma eser, Manisa Yazma Eser Kütüphanesi Akhisar Zeynelzade Koleksiyonunda bulunmaktadır. 16. yüzyıla tarihlendirilmiş olan yazma eser, “*el-Avâmilü’l-Cedîde*” şeklinde isimlendirilmektedir. Yazma eser, Afro-Asyatik Diller ve Sami Dilleri konularını kapsamaktadır ve eserin dili Arapçadır. Yazma eseri kaplayan deri cildin yapımında koyu kahve renkli meşin deri kullanılmış ve cildin üst kapak- alt kapak kısımları “*çeharkûşe kağıt*” ile kaplanmıştır. Çeharkûşe kağıdın ait olduğu dönem bilinmemektedir. Çeharkûşe kağıt üzerinde; açık kahve zemin üzerine kahve renkli yaprak motifi (bitkisel motif) ve nokta motifi (yardımcı motif) kullanılarak motif kompozisyonu oluşturulmuştur. Yazma Eserler Kurumu arşiv numarası “45 Ak Ze 1485/2” dir.

Fotoğraf 9. “*el-Avâmilü'l-Cedîde*” İsimli Yazma Esere Ait Cilt

Fotoğraf 10’da görülen eser, Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesinde bulunmaktadır. 16. yüzyıla tarihlendirilen eser, “*Şerhü'l-İzzî fi't-Tasrîf*” şeklinde isimlendirilmektedir. Yazma eser Arapça Gramer konusunu kapsamakla beraber eserin dili Arapçadır. Yazma eser cildinin yapımında koyu kahve renkli meşin deri kullanılmış ve cildin üst kapak, alt kapak ve miklep kısımları “*çeharkûşe kağıt*” ile kaplanmıştır. Çeharkûşe kağıdın ait olduğu dönem bilinmemektedir. Cildin miklep kısmı katlanmış olduğu için fotoğrafta görünmemektedir. Çeharkûşe kağıt üzerinde; krem rengi zemin üzerinde kırmızı ve siyah renkli su yolu motif (sembolik motif) ve nokta motifinin (yardımcı motif) kullanılmasıyla motif kompozisyonu oluşturulduğu görülmektedir. Yazma Eserler Kurumu arşiv numarası “37 Hk 1671” dir.

Fotoğraf 10. “Şerhü'l-İzzî fi't-Tasrîf” İsimli Yazma Esere Ait Cilt

3. Sonuç ve Öneriler

Bu çalışma, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Konya Bölge Müdürlüğüne bağlı olarak Manisa İlinde faaliyet gösteren Manisa Yazma Eser Kütüphanesinde ve Ankara Bölge Müdürlüğüne bağlı olarak Kastamonu ilinde faaliyet gösteren Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesinde yürütülmüştür. Çalışma kapsamında, söz konusu yazma eser kütüphanelerinde bulunan ve yüzyıllar öncesine uzanan tarihsel ve sanatsal geçmişi ile Türk cilt sanatı bakımından milli miras niteliği taşıyan “*çeharkûşe ciltler*” üzerinde çalışılmıştır.

Çalışma kapsamında yapılan incelemelerde tespit edilen ve yazma eserleri kaplayan “*Çeharkûşe kağıt cilt*” örnekleri; ciltlerin yapımında ve süslenmesinde kullanılan materyal, “*çeharkûşe kağıt cilt*” üzerinde görülen motif ve kompozisyon özellikleri gibi niteliksel özellikleri bakımından incelenmiş ve toplam 10 adet yazma eser cildi fotoğrafları ile belgelenerek tanıtılmaya çalışılmıştır. Ayrıca, çalışma kapsamında incelenen yazma eserlerin; kapsam, ait oldukları dönemler ve eser isimleri gibi niteliksel özelliklerine ilişkin bilgiler, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Türkiye Yazma Eserler Kurumu arşiv envanterlerinde bulunan veriler doğrultusunda düzenlenmiş ve açıklanmıştır. “*Çeharkûşe*” kağıtların ne zaman yapıldığı ve yazma eserlerin ne zaman ciltlendiğine ilişkin kesin bir dönem (tarih) bilgisi mevcut olmamakla birlikte, çalışma kapsamında değinilen tarihlendirme bilgileri sadece yazma eserlerin ait oldukları dönemlere işaret etmektedir.

“Çeharkuşe kağıt ciltler”, kağıt üzerinde tespit edilen motif ve kompozisyon özellikleri açısından incelendiğinde; sembolik motif, bitkisel motif, geometrik motif ve yardımcı motif gibi motif çeşitlerinin kullanıldığı belirlenmiştir. Yazma eser ciltleri, yapımında kullanılan materyaller açısından incelendiğinde ise; ciltlerin yapımında meşin ve mukavva kullanıldığı, daha sonra cilt kapaklarının “Çeharkuşe kağıt” ile kaplandığı tespit edilmiştir. Çalışma kapsamında incelenen yazma eserlere ait deri ciltler; sahip oldukları niteliksel özellikleri, teknik ve sanatsal değeri ile Türk cilt sanatının tarihsel süreç içerisinde ulaşmış olduğu düzeyi göstermesi bakımından önem taşımaktadır. Geleneksel Türk Sanatları alanında yapılacak olan belgeye dayalı doğru ve nitelikli çalışmaların; milli miras niteliğindeki tarih, kültür ve sanat değerlerimizin belgelenecek tanıtılması, gelecek kuşaklara aktarılması ve bu alanda çalışan kişilere kaynak teşkil etmesi açısından önemli olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKLAR

Anonim 2018a. <http://www.manisa.yek.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 06.04.2018)

Anonim 2018b. <http://www.haberturk.com/yerel-haberler/58328674-vali-guvencer-manisa-yazma-eser-kutuphanesinde-incelemede-bulundu> (Erişim Tarihi: 06.04.2018)

Anonim 2018c <http://www.kastamonu.yek.gov.tr> (Erişim Tarihi: 07.04.2018)

Binark, İ. (1975). Eski Kitapçılık Sanatlarımız. Ankara.

Cunbur, M. (1968) Kanuni Devrinde Kitap Sanatı, Kütüphaneleri ve Süleymaniye Kütüphanesi. *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, cilt: XVII, sayı:3, sayfa: 134-142.

Güney, G. (2013). Manisa Yazma Eser Kütüphaneleri ve Manisa Yazma Eser Kütüphanesindeki Bazı Mushaf-ı Şerif Yazmalarının Ciltleri, *Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi (Manisa Özel Sayısı)*, cilt:11, sayı:3, sayfa:1-21.

Karagöz, S. (1974). *Manisa İli Kütüphaneleri*. Ankara: Ayyıldız Matbaası.

Özen, Mine E. (1985). *Yazma Kitap Sanatları Sözlüğü*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Yayınları.

Özen, Mine E. (1987). Klasik Cilt Sanatımızın Bazı Özellikleri, *Antika Dergisi*. sayı: 25, sayfa: 4-11.

Parmaksızoğlu, İ. (1968). Manisa Kütüphaneleri, *Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni*, Cilt: 8, sayı: 1, sayfa: 17-22.

* Bu çalışmada yer alan yazma eser ciltlerine ilişkin fotoğraflar; T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Konya Bölge Müdürlüğüne bağlı olarak Manisa ilinde faaliyet gösteren Manisa Yazma Eser Kütüphanesi ve Ankara Bölge Müdürlüğüne bağlı olarak Kastamonu ilinde faaliyet gösteren Kastamonu Yazma Eser Kütüphanesi dijital arşivinden elde edilmiştir.